

دانشگاه امام صادق

دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد

پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته رشته معارف اسلامی و اقتصاد

گرایش اقتصاد توسعه

**آسیب شناسی و ارائه راهکارهای اصلاح الگوی حکمرانی آب با تاکید بر
بایسته های اسلامی ایرانی**

استاد راهنما:

دکتر محمد سلیمانی

دانشجو:

احسان مزینانی

استاد مشاور:

دکتر داود منظور

بهمن ۱۳۹۹

«کلیه حقوق ناشر از این اثر متعلق به دانشگاه امام صادق (علیه السلام) می‌باشد و هر نوع استفاده از کل یا بخشی از آن مانند واگذاری به دیگر موسسات، چاپ و مانند آن منوط به اجازه کتبی از دانشگاه می‌باشد.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه امام صادق علیه السلام

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای احسان مزینانی به شماره دانشجویی ۹۳۳۱۱۶۶ با عنوان « آسیب شناسی و ارائه راهکار های اصلاح الگوی حکمرانی آب با تاکید بر بایسته های اسلامی ایرانی » را از نظر شکل و محتوای بررسی نموده و صلاحیت این پایان نامه را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد ایشان تأیید می کنند.

الف) پایان نامه فوق با نمره به عدد: ۱۶/۵۰ (از ۱۷) به حروف: شانزده و نیم به تصویب رسید.

اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضا
۱) استاد راهنما:	محمد سلیمانی	دانشیار	
۲) استاد مشاور ۱:	داود منظور	دانشیار	
۳) استاد مشاور ۲:			
۴) استاد داور:	سید حسین سجادی فر	دانشیار	

ب) نمره مقاله مستخرج از پایان نامه (بر اساس مستندات) به عدد (از ۱۰۵ نمره) به حروف
ج) نمره سیر پیشرفت کیفی پایان نامه (بر اساس مستندات) به عدد (از ۱ نمره) به حروف
د) نمره روند نگارش پایان نامه (گزارش های سه ماهه) به عدد ۵/۰ (از ۱ نمره) به حروف ..
پایان نامه با نمره نهایی به عدد ۱۶/۵۰ (از ۲۰) به حروف و با درجه
نمونه

تاریخ و امضای معاون تحصیلات تکمیلی دانشکده

تقديم به

تقديم به ساحت مقدس حضرت فاطمه زهرا سلام الله عليها

تقديم به پدر و مادر عزيزم كه برايم بسيار زحمت كشيده اند

چکیده

کشور ایران به دلیل قرار گرفتن در قلب منطقه خشک خاورمیانه و با در اختیار داشتن ۱۴ درصد از مساحت کره زمین تنها ۲ درصد از کل بارش های جهان را به خود اختصاص داده است. شرایط اقلیمی خشک و نیمه خشک کشور ایران، افزایش مصرف منابع آب و.. سبب شده است که حکمرانی ضعیف آب به عنوان اصلی ترین مسئله ای باشد که در دو دهه گذشته مورد توجه و اهمیت اندیشمندان قرار گرفته باشد. بررسی ها و مطالعات میدانی پژوهشگران موید این مطلب است که در کشور ما خلاء وجود یک فضای شفاف و دقیق از چالش های فعلی و پیش روی حکمرانی آب که مبتنی بر بایسته های اسلامی و ایرانی در کشور ایران به شدت احساس می شود و ضرورت دارد که این خلاء به نحو شایسته ای برطرف شود.

در این پژوهش مهم ترین آسیب ها و نقاط ضعف کشور در حوزه حکمرانی آب از منظر سیاست گذاری و عوامل موثر بر عدم کارایی آن با بهره مندی از تکنیک حداقل مربعات جزئی و با استفاده از نرم افزار اسمارت پی ال اس مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. داده های مورد نیاز این تحقیق به وسیله پرسشنامه جمع آوری شده است که به صورت الکترونیکی در اختیار ۹۷ نفر از کارشناسان و متخصصان حکمرانی آب قرار گرفت.

نتایج تحقیق نشان می دهد که متغیر های ضعف در جامعیت، یکپارچگی و انسجام سیاست ها و ساختار های حکمرانی آب، ضعف در بهره مندی مناسب از مشارکت اجتماعی در بخش های مختلف، ضعف در فرآیند ارزیابی و نظارت بر عملکرد نهاد ها و آثار سیاست ها، ضعف در اثر بخشی قوانین، سیاست ها، ضعف در انطباق پذیری و پایداری سیاست ها، ضعف در مدیریت عادلانه منابع آب و ضعف در شفافیت و افشای اطلاعات بیش ترین تاثیر را بر ناکارایی الگوی حکمرانی و سیاست گذاری کشور در بخش آب را داشته اند.

واژگان کلیدی :

حکمرانی-حکمرانی مطلوب(خوب)-آب-منابع آب، بایسته های ایرانی-اسلامی

فهرست

فصل اول: کلیات

- ۱-۱- مسئله تحقیق ۲
- ۱-۲- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق ۶
- ۱-۳- فرضیه تحقیق : ۷
- ۱-۴- سوالات تحقیق ۷
 - ۱-۴-۱- سوال اصلی تحقیق ۷
 - ۱-۴-۲- سوالات فرعی تحقیق ۷
- ۱-۵- روش تحقیق ۷
- ۱-۶- فصول اصلی تحقیق ۹
 - ۱-۶-۱- فصل اول : کلیات تحقیق ۱۰
 - ۱-۶-۲- فصل دوم : مبانی و ادبیات حکمرانی آب ۱۰
 - ۱-۳- فصل سوم : اصول و مبانی اسلامی حکمرانی آب ۱۰
 - ۱-۴- فصل چهارم : ترسیم وضعیت فعلی حکمرانی آب در کشور ایران و نقاط ضعف آن ۱۰
 - ۱-۶-۵- فصل پنجم : بررسی و تجزیه و تحلیل نتایج تحقیق ۱۱
 - ۱-۶-۶- فصل ششم : نتیجه گیری و پیشنهادات ۱۱
 - ۱-۷- پیشینه تحقیق ۱۱
 - ۱-۷-۱- پژوهش های داخلی ۱۱
 - ۱-۷-۲- مطالعات خارجی ۱۴
 - ۱-۷-۳- نوآوری پژوهش نسبت به مطالعات پیشین ۱۵

فصل دوم : مبانی و ادبیات حکمرانی آب

- ۲-۱- مقدمه ۱۷
- ۲-۲- وضعیت آب در ایران ۱۸
- ۲-۳- تعاریف مرتبط با آب ۱۹

۲۲	۲-۴- تعاریف حکمرانی
۲۴	۲-۵- حکمرانی خوب و ادبیات آن
۲۵	۲-۶- رویکرد های مختلف فلسفی پیرامون مفهوم خوبی در حکمرانی خوب
۲۶	۲-۶-۱- رویکرد غیر شناخت گرایی
۲۶	۲-۶-۲- رویکرد شناخت گرایی
۲۷	۲-۷- تاریخچه حکمرانی خوب:
۲۷	۲-۷-۱- دولت بزرگ (دولت توسعه محور)
۲۸	۲-۷-۲- دولت کوچک
۲۹	۲-۷-۳- الگوی حکمرانی خوب
۲۹	۲-۷-۴- مولفه های حکمرانی مطلوب
۲۹	۲-۷-۴-۱- پاسخگویی
۲۹	۲-۷-۴-۲- ثبات سیاسی و نبود خشونت (Political stability)
۳۰	۲-۷-۴-۳- اثر بخشی حکومیت (Government Effectiveness)
۳۰	۲-۷-۴-۴- کیفیت مقررات تنظیمی (Regulatory Quality)
۳۰	۲-۷-۴-۵- حاکمیت قانون (Rule of Law)
۳۱	۲-۷-۴-۶- فساد ستیزی (Control of Corruption)
۳۱	۲-۷-۴-۷- حکمرانی خوب از بعد شفافیت (Transparency)
۳۲	۲-۷-۴-۸- مشارکت طلبی
۳۲	۲-۸- حکمرانی آب
۳۲	۲-۸-۱- تعاریف
۳۳	۲-۸-۲- موضوعات مورد بررسی در حکمرانی آب
۳۴	۲-۸-۳- تفاوت حکمرانی و مدیریت آب
۳۴	۲-۸-۴- مولفه های حکمرانی مطلوب در بخش آب
۳۵	۲-۸-۴-۱- اثر بخشی
۳۵	۲-۸-۴-۲- داشتن قابلیت ارزیابی و نظارت
۳۵	۲-۸-۴-۳- شفافیت و افشای اطلاعات
۳۶	۲-۸-۴-۴- انسجام و یکپارچگی

- ۳۶-۵-۴-۸-۲- مساوات گرا و اخلاقی بودن.....
- ۳۶-۶-۴-۸-۲- غیر انحصاری و مشارکت گرا بودن.....
- ۳۶-۷-۴-۸-۲- انطباق پذیری و پایدار بودن.....
- ۳۶-۸-۴-۸-۲- استفاده از ابزار مدیریت به هم پیوسته منابع آب.....
- ۳۷-۹-۲- تعریف سیاست گذاری.....
- ۳۷-۱۰-۲- تجربه کشور ها.....
- ۳۸-۱۰-۲- حکمرانی آب در اتحادیه اروپا.....
- ۳۸-۱-۱۰-۲- ساختار حکمرانی اتحادیه اروپا در بخش آب: انجمن سیاست و قانون محیط زیست اتحادیه اروپا.....
- ۳۹-۲-۱۰-۱- شورای قوانین و سیاست های بخش آب اتحادیه اروپا.....
- ۳۹-۳-۱۰-۲- رویکرد های قانونی حکمرانی آب اتحادیه اروپا.....
- ۴۰-۴-۱۰-۲- نظارت و پیگیری.....
- ۴۰-۵-۱۰-۲- سازمان راهبردی بخش آب :ابزاری برای تحقق حکمرانی مطلوب آب در اتحادیه اروپا.....
- ۴۱-۶-۱۰-۲- اهداف زیست محیطی در حکمرانی آب اتحادیه اروپا.....
- ۴۲-۷-۱۰-۲- ساختار نهادی : مدیریت و برنامه ریزی در سطح **حوضه های آبریز**.....
- ۴۳-۸-۱۰-۲- مولفه های کلیدی بخشنامه آب اتحادیه اروپا :.....
- ۴۳-۹-۱۰-۲- جمع بندی.....
- ۴۴-۱۰-۲- کشور مکزیک.....
- ۴۵-۱-۱۰-۲- تاریخچه حکمرانی آب در کشور مکزیک.....
- ۴۵-۲-۱۰-۲- فشار های داخلی و خارجی کشور مکزیک مانع اصلی انتقال قدرت در بخش آب.....
- ۴۶-۳-۱۰-۲- وضعیت کشور مکزیک از منظر سیاسی و اقتصادی.....
- ۴۶-۴-۱۰-۲- فعالان اجتماعی کشور مکزیک.....
- ۴۷-۵-۱۰-۲- اصلاحات قانونی سال ۱۹۹۲.....
- ۴۷-۶-۱۰-۲- ساختار شورا های حوضه های آبریز.....
- ۴۸-۷-۱۰-۲- اثرات اصلاحات ساختاری و چارچوب های قانونی در سطح حوضه های آبریز.....
- ۴۸-۸-۱۰-۲- ضعف های موجود در ساختار شوراهای حوضه های آبریز.....
- ۴۹-۹-۱۰-۲- جمع بندی.....

۴۹.....	۲-۱۰-۳- تجربه نیکاراگوئه
۵۰.....	۲-۱۰-۳-۱- آشنایی با قوانین کشور نیکاراگوئه در بخش آب
۵۳.....	۲-۱۰-۳-۲- حکمرانی اصلاح شده آب مطالعه موردی :سیستم آبیاری
۵۵.....	۲-۱۰-۳-۳- ضعف های موجود در سطح اجرایی حکمرانی آب کشور نیکاراگوئه.....
۵۵.....	۲-۱۰-۳-۴- نتیجه گیری :
۵۵.....	۲-۱۰-۴- تجربه چین
۵۶.....	۲-۱۰-۴-۱- تاریخچه اصلاحات حکمرانی کشور چین.....
۵۷.....	۲-۱۰-۴-۲- اصلاح مدیریت منابع آب چین
۵۹.....	۲-۱۰-۴-۳- بررسی نتایج اصلاحات.....
۶۰.....	۲-۱۰-۴-۴- جمع بندی

فصل سوم : اصول و مبانی اسلامی حکمرانی آب

۶۲.....	۳-۱- جایگاه طبیعت در اسلام
۶۳.....	۳-۲- جایگاه آب به طور خاص از منظر اسلام
۶۷.....	۳-۳- انواع مالکیت منابع طبیعی در اسلام
۶۷.....	۳-۳-۱- مالکیت دولتی
۶۸.....	۳-۳-۲- مالکیت عمومی
۶۸.....	۳-۳-۳- مباحات عامه
۶۸.....	۳-۳-۴- مالکیت خصوصی
۶۸.....	۳-۴- انفال در لغت
۶۹.....	۳-۵- مصادیق انفال
۶۹.....	۳-۶- مالکیت انفال
۷۰.....	۳-۶-۱- مالکیت تکوینی
۷۱.....	۳-۶-۲- نظریه اول (اولویت در تصرف)
۷۱.....	۳-۶-۳- نظریه دوم (مالکیت اعتباری)
۷۱.....	۳-۷- انواع آب ها از نظر مالکیت در فقه اسلامی
۷۲.....	۳-۷-۱- دریاها و اقیانوس ها

۷۳	۳-۷-۲- رودخانه ها و شط ها
۷۳	۳-۷-۳- آب های زیر زمینی
۷۳	۳-۸- روش های تخصیص و بهره برداری از منابع طبیعی در اسلام
۷۴	۳-۸-۱- تصدی مستقیم توسط دولت
۷۴	۳-۸-۲- استفاده از مشارکت مردم
۷۵	۳-۸-۳- واگذاری به بخش خصوصی
۷۶	۳-۹- بهره برداری از منابع آب (دیدگاه ها و نظرات)
۷۶	۳-۹-۱- آب های سطحی
۷۶	۳-۹-۲- آب های زیر زمینی (آب های باطنی)
۷۷	۳-۹-۳- خرید و فروش آب
۷۸	۳-۱۰- اصول و مبانی مفروض در تخصیص و بهره برداری منابع طبیعی
۷۹	۳-۱۰-۱- اصل لزوم رعایت مصالح عمومی مسلمانان
۸۰	۳-۱۰-۲- اصل برابری در بهره مندی از منافع منابع طبیعی
۸۰	۳-۱۰-۳- اصل بهره برداری عادلانه
۸۱	۳-۱۰-۳-۱- عدالت بین نسلی
۸۳	۳-۱۰-۴- اصل کارایی و اثر بخشی
۸۴	۳-۱۰-۵- اصل لزوم حفظ محیط زیست
۸۵	۳-۱۱- اصول فقهی کاربردی در بهره برداری منابع طبیعی از منظر اسلام
۸۶	۳-۱۱-۱- قاعده لاضرر
۸۶	۳-۱۱-۲- قاعده اتلاف
۸۷	۳-۱۱-۳- اصل منع اختلاف در نظام
۸۸	۳-۱۱-۴- قاعده منع از اسراف و تبذیر
۸۹	۳-۱۱-۵- اصل انصاف
۹۰	۳-۱۱-۶- اصل حاکمیت دولت
۹۰	۳-۱۱-۷- اصل حفظ ترکیب مطلوب دولت و بخش خصوصی
۹۱	۳-۱۲- جمع بندی

فصل چهارم : ترسیم وضعیت فعلی و بررسی نقاط ضعف و قوت

۴-۱- اقتضائات جغرافیایی	۹۴
۴-۱-۲- تقسیم بندی کشور در قالب حوضه های آبریز	۹۹
۴-۱-۳- وضعیت دشت های کشور	۹۹
۴-۱-۴- میزان مصرف و ذخایر منابع آب در کشور	۱۰۰
۴-۱-۵- اقلیم های مختلف و ضرورت های آن ها	۱۰۱
الف) اقلیم های با بارش کافی	۱۰۱
ب) اقلیم های با بارش کم و برداشت نامتوازن آب	۱۰۲
۴-۲- تاریخچه حکمرانی آب در کشور ایران	۱۰۳
۴-۲-۱- سازه های آبی در حکومت صفویه	۱۰۴
۴-۲-۲- تقسیم آب زاینده رود در حکومت صفویه	۱۰۴
۴-۲-۳- حکمرانی منابع آب ایران در قرن اخیر	۱۰۵
۴-۳- ساختار حکمرانی آب در کشور ایران	۱۱۰
۴-۳-۱- سطح ملی	۱۱۰
۴-۳-۲- سطح منطقه ای	۱۱۱
۴-۳-۳- سطح محلی	۱۱۱
۴-۳-۴- نهاد ها، وزارت خانه ها و سازمان های تاثیر گذار در بخش مدیریت منابع آب	۱۱۱
۴-۳-۵- سازمان مدیریت و برنامه ریزی بودجه	۱۱۲
۴-۳-۶- ساختار سازمانی وزارت نیرو	۱۱۲
۴-۳-۶-۱- حوضه های وزارت نیرو	۱۱۳
۴-۳-۶-۲- وظایف بخش آب وزارت نیرو	۱۱۸
۴-۳-۷- وزارت جهاد کشاورزی	۱۱۸
۴-۳-۸- سازمان حفاظت از محیط زیست	۱۱۹
۴-۳-۸-۱- وظایف دفتر مطالعات محیط زیست و کیفیت منابع آب	۱۱۹
۴-۳-۹- کمیسیون کشاورزی، آب و منابع طبیعی	۱۱۹
۴-۴- قوانین مرتبط با آب	۱۲۰

- ۴-۴-۱- تعریف قانون کارآمد در بخش آب..... ۱۲۱
- ۴-۴-۲- اسناد بالادستی بخش آب..... ۱۲۱
- ۴-۴-۳- لیست قوانین مرتبط با بخش آب..... ۱۲۲
- ۴-۴-۴- قانون آب و نحوه ملی شدن آن(مصوب سال ۱۳۴۷)..... ۱۲۳
- ۴-۴-۵- قانون توزیع عادلانه آب ۱۳۶۱..... ۱۲۴
- ۴-۵- آسیب شناسی حکمرانی آب..... ۱۲۵
- ۴-۵-۱- اثر بخشی ضعیف قوانین و سیاست ها..... ۱۲۶
- ۴-۵-۱-۱- ضعف در انسجام و هماهنگی مناسب بین قوانین و سیاست ها با اسناد بالادستی..... ۱۲۶
- ۴-۵-۱-۲- تعدد ، تراکم و پراکندگی قوانین و مقررات بخش آب..... ۱۳۰
- ۴-۵-۱-۳- تغییر یافتن سطح مدیریت منابع آب از شرکت های منطقه ای(حوضه آبریز) به شرکت های استانی..... ۱۳۱
- ۴-۵-۱-۴- عدم در نظر گرفتن همه ابعاد زیست محیطی، سیاسی و... در سیاست..... ۱۳۳
- ۴-۵-۲- ضعف در فرآیند ارزیابی و نظارت..... ۱۳۳
- ۴-۵-۲-۱- ضعف در هماهنگی وسازوکار حل اختلاف بین دستگاه های اجرایی و نظارتی..... ۱۳۴
- ۴-۵-۲-۲- ضعف در به کار گیری سراسری ابزار های نظارتی هوشمند..... ۱۳۶
- ۴-۵-۳- ضعف در شفافیت و افشای اطلاعات..... ۱۳۷
- ۴-۵-۳-۱- فقدان پایگاه جامع اطلاعاتی و آماری(انتشارگزارش های ارزشیابی اطلاعات و...)..... ۱۳۸
- ۴-۵-۳-۲- عدم تبیین مناسب فرآیند برنامه ریزی ،قوانین و مصوبات..... ۱۳۹
- ۴-۵-۳-۳- عدم توجه دقیق ذینفعان نسبت به ارزش واقعی آب..... ۱۴۰
- ۴-۵-۴- ضعف در انسجام و یکپارچگی حکمرانی آب..... ۱۴۰
- ۴-۵-۴-۱- ضعف در هماهنگی و ساز و کار حل اختلاف بین دستگاه های اجرایی فرابخشی..... ۱۴۰
- ۴-۵-۴-۲- عدم وجود انسجام و یکپارچگی بایسته در رویکرد مدیریتی دولت ها..... ۱۴۴
- ۴-۵-۴-۳- عدم هماهنگی جامع و کامل در ساختار مدیریتی وزرات نیرو(بین وزارت نیرو و شرکت مدیریت منابع آب)..... ۱۴۶
- ۴-۵-۴-۴- تعارض منافع ذینفعان در بهره برداری از منابع آب..... ۱۴۶
- ۴-۵-۵- ضعف در مدیریت عادلانه منابع آب..... ۱۴۷
- ۴-۵-۵-۱- عدم رعایت کامل حقوق ذینفعان محلی در تخصیص ، توزیع و بهره برداری منابع آب..... ۱۴۹

- ۲-۵-۴- عدم توجه به ظرفیت و توان اکوسیستم در بهره برداری از منابع آب (توجه به عدالت بین نسلی) ۱۵۰.....
- ۶-۵-۴- عدم استفاده مناسب از ظرفیت های ناشی از مشارکت اجتماعی..... ۱۵۱
- ۱-۶-۵-۴- عدم بهره مندی از ذینفعان محلی در ساختار سیاست گذاری و برنامه ریزی منابع آب.. ۱۵۱
- ۲-۶-۵-۴- عدم توجه مناسب به مشکلات اقتصادی ذینفعان و تاثیر آن در مشارکت پایین در طرح ها ۱۵۱.....
- ۳-۶-۵-۴- عدم آموزش و اطلاع رسانی کافی به ذینفعان..... ۱۵۱
- ۷-۵-۴- ضعف در انطباق پذیری و پایداری سیاست ها و رویکرد های مدیریتی..... ۱۵۶
- ۱-۷-۵-۴- تقلید از نسخه های غیر بومی و کم توجهی به اقتضائات بومی کشور..... ۱۵۶
- ۲-۷-۵-۴- عدم در نظر گرفتن ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی در سیاست گذاری های بخش آب..... ۱۵۶
- ۳-۷-۵-۴- تمرکز بر رویکرد عرضه محور در مدیریت منابع و عدم توجه به مدیریت تقاضا..... ۱۶۲

فصل پنجم : تجزیه و تحلیل

- ۱-۵- مقدمه:..... ۱۶۴
- ۲-۵- مدل مفهومی تحقیق..... ۱۶۵
- ۳-۵- تبیین متغیر های مدل و پرسشنامه..... ۱۶۶
- ۱-۳-۵- اثر بخشی ضعیف سیاست ها، قوانین و ساختار ها..... ۱۶۶
- ۲-۳-۵- ضعف در نظارت پذیری..... ۱۶۷
- ۳-۳-۵- ضعف در شفافیت و افشای اطلاعات..... ۱۶۸
- ۴-۳-۵- ضعف در انسجام و یکپارچگی حکمرانی آب..... ۱۶۸
- ۵-۳-۵- ضعف در مدیریت عادلانه منابع آب..... ۱۶۹
- ۶-۳-۵- عدم استفاده مناسب از ظرفیت های ناشی از مشارکت اجتماعی..... ۱۷۰
- ۷-۳-۵- ضعف در انطباق و پایداری سیاست ها و رویکرد های مدیریتی..... ۱۷۱
- ۴-۵- معرفی پرسشنامه:..... ۱۷۲
- ۵-۵- روش حداقل مربعات جزئی..... ۱۷۳
- ۱-۵-۵- ویژگی های روش حداقل مربعات جزئی..... ۱۷۴
- ۶-۵- تخمین مدل و نتایج آن..... ۱۷۵

۱-۶-۵- اطلاعات آماری پرسشنامه	۱۷۵
۲-۶-۵- آزمون معناداری	۱۷۷
۳-۶-۵- ضرایب مسیر، بار های عاملی و ضریب تعیین (R ²):	۱۷۸
۴-۶-۵- معیار نیکویی برازش مدل:	۱۸۳
۵-۶-۵- محاسبه روایی واگرا بین متغیر ها به روش فرنل	۱۸۴
۷-۵- تحلیل نتایج مدل	۱۸۶
۸-۵- اولویت های اصلاح الگوی حکمرانی آب با تاکید بر بایسته های اسلامی ایرانی	۱۹۰

فصل ششم: جمع بندی و نتیجه گیری

۱-۶- مقدمه :	۱۹۴
۲-۶- خلاصه و سیر کلی مباحث پایان نامه	۱۹۴
۳-۶- تبیین ارتباط بین مولفه های حکمرانی با اصول، مبانی و بایسته های اسلامی حکمرانی آب	۱۹۸
۴-۶- تبیین مدل مفهومی مستخرج از پایان نامه	۱۹۹
۵-۶- پیشنهادات:	۲۰۵
۶-۶- اعتذار و محدودیت های تحقیق	۲۰۸
منابع	۲۱۰
پوست ها :	۲۱۹

فهرست جداول

جدول ۱: میزان مشارکت پذیری انجمن های مصرف کنندگان به تفکیک روستاها	۵۷
جدول ۲: میزان مصارف سرانه آب کشور های جهان	۹۶
جدول ۳: اسناد بالادستی بخش آب	۱۲۱
جدول ۴: نتیجه پذیرش /عدم پذیرش فرضیه های مدل	۱۷۹
جدول ۵: ضرایب تعیین متغیر های وابسته و مستقل	۱۸۱

جدول ۶: جدول بار های عاملی و معناداری گویه های پرسشنامه.....	۱۸۱
جدول ۷: آزمون روایی واگرا - روش فرنل.....	۱۸۴
جدول ۸: طبقه بندی آسیب ها.....	۲۰۳
جدول ۹: پرسشنامه تحقیق.....	۲۲۴

فهرست شکل ها

شکل ۱: مولفه های حکمرانی مطلوب در بخش آب.....	۳۴
شکل ۲: میزان کاهش هزینه های شارژ پرداختی.....	۵۹
شکل ۳: درصد بارش ها به تفکیک حوضه های آبریز.....	۹۶
شکل ۴-۵: آمار بارندگی در سطح استان ها تا کنون.....	۹۶
شکل ۵: آمار لحظه ای مقدار بارش به تفکیک حوضه های آبریز.....	۹۷
شکل ۶: درصد اختلاف بارش ها.....	۹۷
شکل ۷: حجم جریان های اصلی حوضه های آبریز.....	۹۸
شکل ۸: حوضه های آبریز اصلی کشور.....	۹۹
شکل ۹: نمودار سازمانی حوزه ستادی وزارت نیرو.....	۱۱۴
شکل ۱۰: نمودار سازمانی شرکت مادر تخصصی مدیریت منابع آب ایران.....	۱۱۵
شکل ۱۱: ساختار وزارت نیرو در بخش آب.....	۱۱۷
شکل ۱۲: سیر قوانین تصویب شده در بخش آب.....	۱۲۹
شکل ۱۳: مدل مفهومی تحقیق.....	۱۶۶
شکل ۱۴: ضرایب مسیر، بار های عاملی.....	۱۷۸
شکل ۱۵: مدل مفهومی تحقیق.....	۱۹۹

فصل اول : کلیات تحقیق

۱-۱- مسئله تحقیق

بنا بر گزارش سازمان ملل متحد، بیش از ۹۰ درصد بلایای طبیعی در طی دو دهه گذشته با آب مرتبط بوده است (UNU,2017 UNISDR,2015) در چنین شرایطی، اغلب بحران ها و مصایب طبیعی و انسانی در قرن بیست و یکم به صورت مستقیم و غیر مستقیم، با آب مرتبط خواهد بود. کم آبی متأسفانه پیامد های بسیار خطرناکی در حوزه محیط زیست نظیر تغییر اکوسیستم ها و آب و هوای مناطق مختلف کشور داشته و این روند اثرات تخریبی صعودی است و در آینده بیشتر خواهد شد.

ایران در قلب منطقه خشک خاور میانه واقع است. منطقه ای که گرچه در حدود ۱۴ درصد مساحت کره زمین را در بر گرفته اما با دارا بودن تنها ۲ درصد از کل بارش جهان، بحرانی ترین منطقه جهان به لحاظ منابع آب محسوب می شود و پیش بینی می شود که در دهه های آتی به دلایلی از جمله افزایش جمعیت، افزایش تقاضای منابع و فشار بر روی آن ها، تغییر اقلیم و اتمام ذخایر آب زیر زمینی، درجه و مقیاس های مخاطرات آبی دچار تغییر شده و این وضعیت به مراتب وخیم تر شود. طبق رتبه بندی «انستیتوی جهانی منابع»، در حال حاضر، ۱۶ کشور از بین ۲۰ کشوری که بالاترین استرس منابع آبی در جهان را دارند، در خاور میانه واقع اند که ایران نیز با رتبه ۱۴ استرس آبی در جهان، در این زمره قرار دارد و پیش بینی شده است که در سال ۲۰۳۰، کشور ما به رتبه ۱۳ جهانی از این حیث برسد. (WRI,2015)

به لحاظ جغرافیایی مهم ترین دلیل مشکل بی آبی در ایران قرار گرفتن در کمر بند صحرایی جهان و به دلیل دور بودن از دریا ها و اقیانوس هاست که سبب شده است تبدیل به منطقه غالباً خشک و کم آب شود. میزان بارش در کشور ایران به صورت میانگین یک سوم میزان جهانی است و نکته مهم تر در این بخش توزیع نامتوازن بارش ها در مناطق مختلف کشور است که هم از یک سو تنوع آب و هوایی متعددی در کشور ایجاد کرده است و از طرفی تبدیل به یک مسئله پیچیده در حوزه مدیریت آب در کشور شده است.

توزیع مکانی ناهمگن بارش ها نیز یکی از مختصات ویژه کشور ایران است به گونه ای که ۱۰ درصد از مساحت کشور بالغ بر ۱۰۰۰ میلی متر بارش سالیانه دارد لیکن ۲۸ درصد از سطح کشور به طور میانگین سالیانه از صد میلی متر بیشتر نمی شود و در کل ۹۶ درصد از سطح اراضی کشور بارش سالیانه کمتر از ۲۰۰ میلی متر دارد. طبق آمار های اعلام شده کشور ایران در طول چند دهه اخیر میانگین بارش ها در کشور ایران تقریباً ۲۵۰ میلی متر مکعب است که این مقدار حدوداً یک سوم میانگین جهانی است که این مطلب نیز نشان دهنده این مطلب است که کشور ایران در طول تاریخ همواره به مسئله کمبود آب مواجه بوده است. (مختاری هشی، ۱۳۹۲)

بیش از ۸۵ درصد سرزمین ایران در منطقه خشک و نیمه خشک قرار گرفته است و از میان کسری ۱۳۰ میلیارد متر مکعب مخازن آب زیر زمینی کشور حدود ۶۰ درصد آن طی ۱۵ سال گذشته و ۹۰ درصد آن در ۲۵ سال گذشته برداشت شده است.

بررسی آمار و ارقام مرتبط با بخش آب از جنبه های مختلف، حاکی از وجود چالش در اجزای مختلف بخش آب در کشور ایران است. در سال های اخیر (۱۳۸۰ تا ۱۳۹۶) در کشور میزان بارندگی حدود ۱۱ درصد نسبت به متوسط دراز مدت کاهش یافته و به تبع آن مقدار جریان سطحی در این برهه تقریباً ۴۴ درصد تنزل یافته است. توجه به این نکته ضروری به نظر می رسد که کم شدن مقدار بارش های سالیانه به دلیل مسائل جغرافیایی و تغییر اقلیم آب و هوایی کشور می باشد اما کاسته شدن از مقدار میانگین آب های سطحی در کشور علاوه بر تغییرات اقلیمی، برداشت های بی رویه و نامناسب از منابع بالادست آب های سطحی می باشد و دلایل فوق سبب شده است که حجم آب های پشت سد ها نهایتاً تا نصف پر شده باشند. در حال حاضر کسری ۱۳۰ میلیارد متر مکعب مخزن تجمعی منابع آب زیر زمینی که تقریباً یک چهارم کل ذخایر استاتیک آب های زیر زمینی می باشد بیانگر وضعیت بحرانی و نامناسب برداشت های زیر زمینی آب در کشور می باشد. بنابر آخرین آمار های بیلان وضعیت آب در کشور، کل میزان برداشت آب در کشور برابر با ۹۶/۳۷ میلیارد متر مکعب است که از این میزان ۸۵/۶ میلیارد متر مکعب (۸۸/۹ درصد) مربوط به بخش کشاورزی، ۸/۰۳ میلیارد متر مکعب (۸/۳ درصد) مربوط به مصارف شرب و ۲/۷۴ میلیارد متر مکعب (۲/۸ درصد) مربوط به مصارف صنعتی است. کاهش مقدار کل منابع آب تجدید پذیر کشور از ۱۳۰ میلیارد متر مکعب (در ۱۰ سال گذشته) به ۸۹ میلیارد متر مکعب یکی دیگر از آمار های تکان دهنده دیگری است که نشان دهنده وضعیت بغرنج ایران در این بخش است. (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۹۹)

برای ارزیابی شرایط آبی کشور، از شاخص های مختلفی استفاده می شود. «میزان و درصد برداشت از منابع آب تجدید پذیر» در هر کشور را می توان به عنوان شاخص اندازه گیری بحران آب معرفی کرد. بر اساس این شاخص هرگاه میزان برداشت منابع آب در کشوری بیش از ۴۰ درصد کل منابع آب تجدید پذیر آب در آن کشور باشد، به لحاظ آبی کشور مورد نظر در وضعیت «بحران شدید» قرار گرفته و چنانچه این نسبت بین ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد، وضعیت آب در حالت «بحران در وضعیت متوسط» و برای مقادیر کمتر از ۱۰ درصد، کشور مورد نظر در وضعیت «بدون بحران آب یا دارای بحران کم» قرار می گیرد. (کریمی نژاد و همکاران، صفحه ۹۶: ۱۳۹۷)

تا قبل از دهه ۱۹۹۰ در سطح جهانی بحران آب معادل کمبود آب، و راهکار اصلی غلبه بر آن، استحصال و عرضه هرچه بیشتر آب قلمداد می شد؛ اما با آشکار شدن عوارض زیان بار مدیریت سازه ای بر اکوسیستم

های بومی و محلی، مدیریت یکپارچه منابع آب که با پارادایم توسعه پایدار نیز سازگاری دارد، مطرح و در محافل بین المللی موضوع حکمرانی آب نیز مورد توجه روز افزون واقع شد.

کنفرانس های بین المللی و اجلاس های جهانی مختلف پیرامون حکمرانی آب برگزار شده است مانند کنفرانس سازمان ملل (۱۹۷۷)، کنفرانس جهانی دوبلین (۱۹۹۲)، کنفرانس جهانی ریو (۱۹۹۲)، اجلاس جهانی آب در مراکش (۱۹۹۷)، اجلاس جهانی آب در لاهه (۲۰۰۰)، اجلاس جهانی آب در ژاپن (۲۰۰۳) و در زمان برگزاری دومین مجمع جهانی آب در لاهه (۲۰۰۰) و سپس کنفرانس بن (۲۰۰۱) این عقیده در سطح جهانی پذیرفته شده است که بحران آب، به طور عمده بحران حکمرانی است، نه بحران کمبود. (UN,2006; OECD ۲۰۱۱)

به لحاظ تاریخی مفهوم حکمرانی آب برای نخستین بار در دومین مجمع جهانی آب در سال ۲۰۰۰ در لاهه مطرح شد. (WWC,2000) با وجود این که به لحاظ اهمیت مفهوم حکمرانی آب، بسیار سخن به میان می آید، اما ابعاد و الزامات آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

به طور مسلم همه ابعاد گوناگون حکمرانی آب با یکدیگر روابط تنگاتنگی دارند و نمی توان به صورت مجزا و بدون در نظر گرفتن ابعاد مختلف به بررسی یک بعد از حکمرانی آب پرداخت لکن محقق بنا دارد به آسیب شناسی حکمرانی آب با تاکید بر بعد سیاست گذاری آن بپردازد.

به اعتقاد هاگوون و گان موضوعات با داشتن پنج شرط در دستور کار سیاست گذاری قرار می گیرند:

- ۱) موضوع به نحوی باشد که امکان چشم پوشی و صرف نظر از آن وجود نداشته باشد
- ۲) ماهیت آن به گونه ای باشد که در سطح وسیعی فضای جامعه را درگیر کرده باشد
- ۳) موضوع دارای ابعاد انسانی و حیاتی داشته باشد که توجه رسانه ها را به خود معطوف نماید
- ۴) اثر گذاری تبعات آن طیف وسیعی از جامعه را در بر بگیرد
- ۵) به نوعی با قدرت یا مشروعیت در جامعه مرتبط باشد که در حال حاضر مقوله آب ایران این شروط را دارد.

طبق پژوهش های صورت گرفته سیاست گذاری در بخش آب ایران در بستری ممکن است که شناخت صحیح از فرآیند سیاست گذاری و نارسایی های حاکم بر آن به دست می آید. تنوع اقلیمی و اقتضائات خاص مناطق هر حوضه آبریز مانع از این می شود که بتوانیم برای مدیریت و حکمرانی آب در کشور ایران یک الگوی ثابت و مشخصی تجویز کرد. متأسفانه مدیریت متمرکز بخش آب ایران علی رغم وجود دستگاه ها و نهاد های متعدد ذینفع چالش های جدی در این حوزه به وجود آورده است.

از میان آسیب های موجود در سیاست گذاری های غلط در حوزه آب می توان به :